

Mezinárodní sympozium o míru a sociálním rozvoji

Z iniciativy Akademie věd NDR se v březnu 1989 sešlo v Linowsee bei Rheinsberg již třetí mezinárodní sympozium *Sociologie a mír*, věnované tentokrát problematice souvislosti míru a sociálního rozvoje. Hlavní pořadatel setkání, Institut sociologie a sociální politiky AV NDR, přizval k rokování nejen zástupce společenskovední fronty, ale i některé představitele armádních institucí z osmi evropských zemí: Bulharska, Holandska, Maďarska, NDR, NSR, Sovětského svazu, Švédska a Československa.

Jednání se dotýkalo jak ekonomických aspektů rozvoje, například konverze zbrojní výroby, zatíženosti hospodářství rozvojových zemí zbrojnými programy, tak otázek obecnějších. Jednotliví účastníci se zamýšleli nad tím:

- co vůbec chápat pod pojmem „rozvoj“ a „pokrok“, jaká kritéria lze stanovit pro to, za jakých okolností je vývoj „pokrokem“
- jak souvisí rozvoj lidstva s řešením všelidských problémů (v této souvislosti byla daleko více než na předcházejících sympozii diskutována otázka životního prostředí)
- jak chápat pojem bezpečnosti lidstva, mezinárodní bezpečnosti a zvláště pak bezpečnosti v Evropě a jaké jsou možné cesty jejího dosažení
- zda uvedené problémy adekvátně řeší soudobý marxismus nebo jiné společenské teorie.

I když účastníci vycházeli při hledání odpovědí na tyto otázky z různých světonázorových a metodologických pozic, v přístupech k základním otázkám převládala shoda. Vznikaly však i ostré polemiky a diskuse, k nimž v některých případech přispěla malá znalost výchozích premis „druhé strany“. I v tomto jednání se tedy projevilo, že kontakty mezi společenskými vědami na Východě a na Západě nejsou dostatečné.

Úvodní referát na sympoziu přednesl akademik Wolfgang Eichhorn na téma *Mír a dějinný vývoj*. Vycházející z nebezpečí zničení lidstva válkou, odvodil nutnost hlubokých společenských změn, nového chápání bezpečnosti a vztahu člověka k jeho okolí, včetně životního prostředí. Upozornil, že z hlediska filozofie dějin bylo unáhlené předpokládat rychlý globální přechod od kapitalismu k socialismu, neboť všechny zásadní dějinné změny probíhají po staletí. Navíc pro velkou část lidstva žijící v rozvojových zemích není v současné době vůbec hlavním problémem přechod od kapitalismu, ale přežití, překonání předkapitalistického životního způsobu, odstranění hladu. Rozporné názory vyvolala ta část vystoupení akademika Eichhorna, v níž vyslovil tezi, že otázky války a míru jsou koneckonců problémem rozvoje výrobních sil (der Produktivkräfte). Toto stanovisko označili někteří účastníci za dogmatický redukcionismus. V závěru hlavního referátu řečník postuloval čtyři základní destruktivní tendence projevující se v současném světě: 1. zbrojení, 2. situace v rozvojových zemích, 3. ekologické problémy, 4. sociální otázky.

Historickými změnami v chápání pokroku se ve svém vystoupení zabýval G. Nordzy (Vrije Universiteit, Amsterdam). Upozornil, že pojem pokroku má také hodnotový charakter a zmínil některé teorie týkající se fundamentálních otázek a kritérií pokroku (teorii interdependence, koncepci „optimálního režimu“, tj. souladu mezi úrovní komplexity společnosti a stupněm jejího rozvoje, Tinbergenovu teorii konvergence atd.). Konstatoval, že mír, ochrana životního prostředí, rozvoj třetího světa, rozvoj osobnosti člověka atd. nejsou věci, kterou lze řešit v rámci jednoho společenského systému. Z jejich globální a univerzální podstaty odvodil perspektivy vytvoření odpovídajících globálních společenských a politických struktur. V následujícím vystoupení položil D. Strützel (Friedrich-Schiller-Universität, Jena) důraz na chápání pokroku v kontextu evropské kultury. Upozornil, že otázka vzájemné závislosti světa, která je v současné době centrální, vznikla již přibližně v sedmáctém století a pozornost jí v osmnáctém století věnoval i K. Marx. V posledním vystoupení úvodního bloku se O. Tijmes (Universiteit Twente) věnoval otázce možností vědecky řídit společnost a společenský pokrok. Na příkladu vztahů mezi vědou a životním prostředím demonstroval některé obtíže a negativní zkušenosti plynoucí z nedostatečné znalosti „vedlejších efektů“ různých vědeckých rozhodnutí.

Navazující diskuse se soustředila především na otázky spojené s teorií konvergence. Ukázalo se, že někteří účastníci znají z této Tinbergenovy práce pouze ty části, které byly využívány v propagandě – ať již v kapitalistických nebo socialistických státech. V odpověď na jejich zjednodušená stanoviska akademik Eichhorn připomněl, že konvergenci Tinbergen nerozuměl smíšení kapitalismu a socialismu, ale vytvoření nové historické kvality. G. Nordzy uvedl, že shoda některých globálních cílů může i při zachování individuálních zvláštností obou systémů a jednotlivých zemí vést k podobným postupům jejich dosažení.

Druhý problémový blok byl věnován diskusi o problematice marxistického přístupu k otázkám míru a mezinárodních vztahů. M. Thomas (Institut für marxistisch-leninistische Soziologie der Akademie für Gesellschaftswissenschaften beim ZK der SED, Berlin) uvedl výhrady k tradičnímu používání pojmů třída a sociální struktura v kontextu analýzy kauzality společenských vztahů. Vyslovil názor, že je třeba rozlišovat mezi třídami jako abstrakcí a třídami v konkrétní historické situaci. Subjekty společenského pokroku nelze, podle jeho názoru, určovat pouze analýzou sociální struktury a je nutno přihlížet do značné míry ke „světónázorovému pozadí“ a dalším subjektivním skutečnostem. V tomto kontextu je nutno sledovat také vliv osobností z hlediska společenského rozvoje. V následujícím vystoupení vyslovil J. Nobel (Institut von Polemologie, Groningen) své stanovisko k marxistické tezi o agresivitě imperialismu. Snažil se doložit, že také socialismus projevuje prvky agresivity, a na řadě historických příkladů ukazoval, že je nutno zkoumat nejen připravenost kapitalistických, ale také socialistických států k mírové koexistenci. S. Nikolov (Institut po Sociologija AV BLR, Sofia) se věnoval možnostem sociologie přispět k řešení některých globálních problémů. V této souvislosti poukázal na potřebu zamyslet se nad některými tezemi považovanými dosud v marxismu za axiomy. Podobně v jiném vystoupení I. S. Vychrystjuk-Andrejeva (Institut naučnoj informacii obščestvennyh nauk AV SSSR, Moskva) vyslovila názor, že současné marxistické společenské vědy zaostávají za vývojem reality i za politickými rozhodnutími.

Aktuální problematikou konverze zbrojní výroby se zvláštním důrazem na specifiku socialistických zemí se ve svém vystoupení zabývala P. Opitzová (Zentralinstitut für Wirtschaftswissenschaften AV NDR, Berlin). Uvedla, že konverze je jedním ze způsobů materializace nového myšlení v mezinárodních vztazích, že se však může realizovat jen za předpokladu vytvoření nového systému mezinárodní bezpečnosti. Konverze vytváří předpoklady pro řešení některých sociálních a ekologických problémů uvnitř států i v rámci mezinárodní spolupráce. Vyslovila stanovisko, že existence vojenského průmyslu za socialismu je dialekticky rozporná:

- odporuje základnímu zákonu socialismu, brzdí rozvoj výrobních sil a růst společnosti,
 - přitom je nutná pro odstranění nebezpečí jako forma vyjádření aktuálních zájmů a potřeb společnosti.
- Z uvedeného rozporu vyvodila jednostranný a nadměrně optimistický názor, že hospodářské jednotky v socialistické ekonomice nemají zájem na rozvoji vojenské výroby. Je ovšem známo, že hospodářské jednotky za socialismu se ne vždy chovají v souladu s celospolečenskými zájmy a z hlediska zájmů lokálních a skupinových pro ně může být vojenská výroba výhodná.

Velká část symposia byla věnována prezentaci výsledků empirických výzkumů. V úvodu rozsáhle informovali pracovníci pořadajícího ústavu U. Meyerová, J. Brand, E. Brieslingerová, G. Prengelová, H. Körner a T. Böhm o šetření názorů a postojů k otázkám boje za mír v podmínkách socialistické společnosti. Tento výzkum byl první svého druhu v historii NDR a poprvé po dlouhé době byl částečně koncipován jako výzkum veřejného mínění. Operacionalizace výzkumného problému však byla poplatná tradičnímu ztotožňování mírové aktivity občanů socialistického státu s jejich pracovní a obecně chápanou společensko-politickou aktivitou. Přesto výzkum dospěl k poznání, že veřejnost v NDR pocituje potřebu atraktivnějších a konkrétnějších možností zapojení do boje za mír. Z velké řady podrobně uváděných zjištění zaujal poznatek, že ve vědomí občanů NDR přetrvávají některé myšlenkové stereotypy jaderné éry a chybí vědomí skutečnosti, že i v imperialistických státech existují kruhy zainteresované na udržení míru a schopné k němu přispět.

Ve vystoupeních I. Tomka (Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ, Praha) a R. Schuberta (Institut für Soziologie und Sozialpolitik AV NDR, Berlin) byly shrnuty základní výsledky z mezinárodního srovnávacího výzkumu *Evropa, náš společný dům*, uskutečněného počátkem roku 1988 v šesti hlavních městech socialistických států. Tento výzkum ukázal, že názory na otázky války a míru, možnosti

odzbrojení a zajištění bezpečnosti se v evropských socialistických zemích v zásadě shodují, i když existují dílčí odlišnosti. Cenným přínosem jsou získané metodologické zkušenosti z organizace mezinárodních srovnávacích výzkumů veřejného mínění.

V příspěvku J. Herzmana (Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ, Praha) byl stručně analyzován vývoj veřejného mínění o souvislostech mezi mírem a sociálním rozvojem. Srovnání některých výzkumů ze socialistických i kapitalistických států ukázalo významné souvislosti názorů veřejnosti a celkové mezinárodně politické situace v celém poválečném období. Vystoupení poukázalo na malou metodologickou a metodickou připravenost většiny sociologických a demoskopických pracovišť zkoumat mínění o míru a sociálním rozvoji z pozic nového myšlení.

K. G. Barbakova (Universita Tjumeň) informovala o empirických výzkumech v Tjumenské oblasti, které signalizovaly nárůst spotřební orientace mládeže v sedmdesátých letech a pokles její společenské angažovanosti. V posledním období se tendence změnily a mládež má pocit, že se spolupodílí na rozhodování. V navazujícím vystoupení hovořila K. Grigorjeva-Nikolova (Institut na kultura pri Komiteta na kultura AV BLR, Sofia) o metodologických přístupech k výzkumu postojů a motivací dětí k míru. Poukázala na podmíněnost těchto postojů jak sociálním klimatem, v němž děti vyrůstají, tak i sociálními rolemi hrdinů, které dětem představuje kulturní tvorba. Diskuse vyvolal vyslovený názor, že vojenské hračky symbolizující výzbroj armád socialistických zemí posilují výchovu k míru.

Z rámce semináře poněkud vybočovalo vystoupení J. van Puttena (Vrije Universiteit, Amsterdam), který se zabýval rozvojem a stanovisky holandského mírového hnutí v posledních letech.

K celému bloku informací o empirických výzkumech se rozvinula bohatá diskuse v mnoha směrech polemizující se stanovisky referujících. Jiní diskutující doplňovali informace o dalších prováděných empirických výzkumech a zdůrazňovali nutnost vyjasnění některých základních pojmů.

Myšlenkami alternativních možností zabezpečení obrany v soudobém světě se ve svých vystoupeních zabývali V. Nolte (Bundeswehr) a J. Öberg (Lund University Peace Research Institute). První z nich vyšel z analýzy Clausewitzovy teorie války a vyslovil názor, že v současné době není možné jednostranné odzbrojení ani odstranění jaderných zbraní, pokud tento typ výzbroje nebude nahrazen jinými prostředky odvrácení války. Strategii obrany doporučoval založit na kombinaci klasických konvenčních prostředků a tzv. nenásilného odporu, který by měl odrazovat nepřítele od agrese a zejména od následující okupace. Součástí této koncepce by měla být i autonomní civilní obrana (autonohme Abwehr). J. Öberg se zabýval filozofií alternativní obrany, která vychází z občanské iniciativy a z názoru, že úkolem obrany není zničit nepřítele, ale zachovat to, co je. Tato koncepce řeší některé etické problémy alternativní služby, i když v diskusi byly vysloveny vážné pochybnosti o tom, za jakých okolností by zajišťovala skutečně účinnou ochranu napadeného státu.

Otázkami vzájemné závislosti států při zajišťování globální bezpečnosti (s důrazem na ekologickou bezpečnost a zachování míru) se ve svém vystoupení zabývala I. Hodková (Ústav státu a práva ČSAV, Praha). Poukázala na nové přístupy projevující se dobrovolným omezením vlastní suverenity států a na koncept tzv. povinné spolupráce v zájmu zabezpečení existence a rozvoje lidstva.

Dva z přednesených příspěvků byly věnovány psychologickým aspektům zajištění míru. W. Frindte (Friedrich-Schiller-Universität, Jena) se zabýval problematikou strachu při vytváření obrazů nepřátel a možnostmi využití obrazu nepřátel k motivaci válečného chování. G. Ehrhardtová (Institut für Soziologie und Sozialpolitik AV NDR, Berlin) se věnovala základním metodologickým problémům psychologie jako disciplíny ve vztahu k míru a vyslovila několik úvah o psychologii míru jako o svébytném přístupu lidí k mírovým problémům.

Závěrečný blok sympozia byl věnován problematice rozvojových zemí. Určitým úvodem v tomto směru bylo vystoupení R. Luijfa (Universiteit Twente) k otázkám nedostatku (Knappheit) nikoli ve smyslu nouze, nýbrž především jako nedostatku zdrojů, jehož naléhavost se stala markantní až v posledních letech v souvislosti s globálními problémy životního prostředí a rozvoje „třetího světa“. E. Spiegel (Karl-Marx-Universität, Lipsko) hovořil o vztahu mezi nedostatečnou rozvinutostí řady zemí a jejich možností přispět k boji za mír. Připomněl výrok F. Castra, že lid mnoha zemí „nemá čas myslet na mír, protože umírá hladem“. V navazujícím vystoupení analyzoval D. Wahl (Wilhelm-Pieck-Universität, Rostock) problémy militarismu a zbrojení v Latinské Americe v souvislosti s rozvojem tohoto regionu. Na konkrétních příkladech poukázal na vojenskou konfrontaci, která brzdí sociální rozvoj. Sociálními aspekty regionálních konfliktů se zabývala také H. Müllerová (Karl-Marx-Universität, Lipsko), která

využila poznatků z vývoje západosaharského problému v poslední době. J. Kunze ze stejného pracoviště uvedl některé skutečnosti o vztahu mezi státní administrativou ve „třetím světě“ a obchodem se zbraněmi. Demografické aspekty vývoje v rozvojových zemích byly tématem vystoupení A. Oelsnerové z pořádacího pracoviště. Poukázala na provázanost mezi zabezpečením míru a řešením otázek spojených s růstem počtu obyvatelstva v těchto oblastech.

S posledním referátem na sympoziu vystoupil U. Briefs (poslanec Bundestagu za stranu Zelených), který se věnoval politice ekologických reforem a jejich vztahu k mírové politice. Zaměřil se především na situaci v NSR a cíle, jichž se snaží jeho strana dosáhnout.

Na celém sympoziu se výrazně projevoval interdisciplinární přístup k otázkám míru a sociálního rozvoje a převažovala snaha o vzájemné porozumění i při různých výchozích světonázorových pozicích. Ve srovnání s minulými dvěma sympozii „Sociologie a mír“ však celková obsahová úroveň poněkud poklesla. Přesto byla řada vystoupení zajímavých a přinesla podnětné myšlenky, které mohou přispět k dalšímu rozvoji mírového výzkumu, včetně sociologie míru.

Ivan Tomek
Jan Herzmann

SOCIOLOGICKÝ ČASOPIS. Vydává Ústav pro filozofii a sociologii, ČSAV, Jilská 1, 110 00 Praha 1, telefon 23 19 115, v ACADEMII, nakladatelství Československé akademie věd, Vodičkova 40, 112 29 Praha 1. – Rozšiřuje PNS. Informace o předplatném podá a objednávky přijímá každá administrace PNS, pošta, doručovatel a PNS-ÚED Praha, ACT Kafkova 19, 160 00 Praha 6, PNS-ÚED Praha, závod 02, Obránců míru č. 2, 656 07 Brno, PNS-ÚED Praha, závod 03, Gottwaldova 206, 709 90 Ostrava 9. Objednávky do zahraničí vyřizuje PNS-ústřední expedice a dovoz tisku Praha, administrace vývozu tisku, Kovpakova 26, 160 00 Praha 6. Návštěvní dny: středa 7,00 – 15,00 hodin, pátek 7,00 – 13,00 hodin. – Vychází šestkrát ročně. Cena jednotlivého sešitu Kčs 10,-, roční předplatné Kčs 60,-. – Objednávky ze socialistických zemí vyřizuje ARTIA, Ve Smečkách 30, 111 27 Praha 1. – Tisknou Tiskařské závody, n.p., závod 5, Sámova 12, 101 46 Praha 10. – Rukopis tohoto čísla odevzdán do tiskárny v únoru 1988, číslo vyšlo v listopadu 1989.

Distribution rights in the western countries: Kubon & Sagner, P. O. Box 340 108 D-8000 München 34, GRF. Annual subscription: Vol. 25; 1989 (6 issues) DM 129,-.